

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ERMENİ MESELESİ* (1890-1900)

Recep KARACAKAYA**

Özet

Ermeniler, misyonerlerin ve onların desteklediği kiliselerin desteklerini arkalarına alarak Amerika'da Anadolu'da olduğu gibi örgütlenmişler ve Osmanlı devleti aleyhine siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kısa süre içerisinde, Tiflis ve Cenevre'de kurulan Hınçak ve Taşnak gibi Ermeni ihtilalci örgütlerinin şubeleri New York, Boston ve Worcester'da da açılmıştır. O yıllarda Amerika'da kurulan Ermeni dernekleri her geçen gün artmış, taraftar ve sempatican kazanma konusunda kayda değer çalışmalar yapmışlardır. Çeşitli tarihlerde Amerika'da kiliselerin Ermenileri destekleyen bildiriler yayınladıkları görülmektedir.

Ermeni sempatican dernek ve kuruluşlar kilise yetkililerini de yanlarına alarak yapmış oldukları faaliyetler sonucu sadece bildiri yayınlamakla yetinmemişler aynı zamanda Ermenilere yardım için para toplama kampanyalarına da başlamışlardır. Bu süreçte Protestan misyonerlerin rolünü belirtmeden geçmek mümkün değildir. Çünkü 1820'li yıllardan itibaren siyasi ve etnik bir kimlik kazandırmak için Ermeniler arasında çalışma yapan Protestan misyonerler de, genel merkezlerinin tam bir onayı olmamakla birlikte, Ermeni siyasi davasına gönüllü olarak katılmışlardır. Eski Protestan misyonerlerin Amerika'da yaydıkları Ermeni sempaticisi

* Bu yazı, 22-24 / 05 / 2008 tarihleri arasında, Erciyes Üniversitesi tarafından düzenlenen II. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu'nda yapılan konuşmanın geliştirilmiş halidir ve ilk defa burada yayımlanmaktadır.

** Dr., Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı; recepkaracakaya@gmail.com

sayesinde de, bu ihtilalci dernek ve partiler çok büyük maddi olanaklara da kavuştukları açıktır.

Anahtar Kellmeler: Amerika Birleşik Devletleri, Ermeni Meselesi, Anadolu, Ermeni ihtilal komiteleri, Amerikan kiliseleri, Protestan misyonerler

Türk-Ermeni münasebetleri, Türklerin Anadolu'ya ayak basmaları ile başlamış ve yüzyıllarca problemsiz olarak devam etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında bozulmaya başlayan Türk-Ermeni münasebetleri, özellikle büyük devletlerin Osmanlı coğrafyasındaki çıkarları için Ermenileri kullanmaya başlamaları sonucu, 19. yüzyılın son çeyreğinden bu yana Türk dış politikasının en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Amerika, Ermeni meselesinin milletler arası politikanın gündemine oturmasında İngiltere ve Rusya gibi ön planda olmaması, ama Ermenileri kışkırtmaktan da geri durmamıştır¹.

Amerika'dan Türkiye'ye ilk gelenler tüccarlar ve misyonerlerdi. Türkiye'den Ermeni göçünü ilk olarak misyonerler başlattı. Bu misyonerler, Ermeni çocuklarına verdikleri eğitim-öğretimle onların kafalarında Amerika imajı oluşturdular. Türkiye'den Amerika'ya ilk olarak giden Ermeniler de bu tüccar ve misyonerlerin kayırıp kolladıkları kimseler oldu.

Ermeniler 1830'ların ortalarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiler. Bilinen ilk öğrenci 1834 yılında giden Khachadur Osganian'dır². Bunu, İstanbul, İzmir ve Beyrut'taki Amerika Birleşik Devletleri konsoloslarının

¹ Türk-Amerikan-Ermeni ilişkilerinin tarihçesiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, Ankara 2001(bundan sonra Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Şeklinde Kısaltılacaktır*); Nurdan Şafak, *Osmanlı Amerikan İlişkileri*, İstanbul 2003; Ahmet Akter, *Ermeni Göçü (1834-1915)*, İstanbul 2007 (bundan sonra A. Akter, *Ermeni Göçü Şeklinde Kısaltılacaktır*); Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi*, Ankara 2006 (bundan sonra B. Şimşir, *Ermeni Meselesi Şeklinde Kısaltılacaktır*); Haluk Selvi, *Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri (1892-1896)*, *Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri*, c. III, Ankara 2003; Oğuz Çakıl, *Osmanlı İmparatorluğu-Amerika Birleşik Devletleri-Ermeni Münasebetleri (1890-1896)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.

² A. Akter, *Ermeni Göçü*, s. 118.

tavsiyesiyle göç eden tüccarlar izledi. Misyonerler 1840'lardan itibaren Amerika'ya Ermeni öğrencileri göndermeye başladılar³.

İlk örgütlü göçün yapılması 1842'de misyoner Dwight tarafından sağlanmıştı. Misyonerler, Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdikleri Ermenilerin, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına geçtikten ve eğitim gördükten sonra Osmanlı Devleti'ne geri dönmelerini amaçlıyorlardı. Fakat gidenlerin ancak kırkta biri geri dönmüş, geriye kalanlar Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmişti⁴.

Amerika'ya Ermeni göçü farklı biçimlerde gerçekleşmiştir. Önce öğrenciler ve din adamları 1830'ların ortalarından itibaren Amerika Birleşik Devletleri'ne gittiler. Bunu, İstanbul, İzmir ve Beyrut'taki Amerika Birleşik Devletleri konsoloslarının tavsiyesiyle göç eden tüccarlar izledi. 1870'lerin sonundan itibaren, yine Amerikalı misyonerlerin teşvikiyle, özellikle Doğu Anadolu'daki köylerde yaşayan sıradan halk göç etmeye başladı. Göç eden Ermenilerin sayısı yıllar içinde arttı⁵.

³ Bu giden öğrenciler teoloji, tıp, mühendislik vb. alanlarda eğitim gördüler. Bu öğrencilerden dönenlerin bir kısmı misyoner yardımcısı oldular. Dönmeyenlerin bir kısmı orada doktor, mühendis, dişçilik vb. mesleklerde temayüz ettiler. 1890'larda 70 kadar Ermeni üniversite mezunu genç Amerika'ya yerleşmişti. Amerika'da kalan bu gençler oradaki diaspora Ermenilerinin temellerini oluşturmuşlardır. Bunlar sayıca az olmasına rağmen yükseköğretim görmüş, genç ve dinamik kişilerdi ve koyu bir Türk düşmanı olarak yetiştirilmişlerdi. Amerika'da Türk düşmanlığının yayılmasında ve Türk imajının karalanması yolunda önemli bir rol oynamışlardır. Bkz. B. Şimşir, *Ermeni Meselesi*, s. 98, 99.

⁴ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 304.

⁵ 1890'larda Amerika'ya göç eden Ermenilerin sayısında büyük bir artış oldu. 1892 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 10.000 kişi göç etmişti. İlk Ermeniler Massachusetts eyaletinin Worcester şehrine yerleşmişlerdi ve orda 1891 yılında Amerika'da ilk Ermeni kilisesini kurmuşlardı. Bu eyaletin merkezi olan Boston şehri Amerika misyoner örgütü ABCFM'nin merkezi idi. Amerika'da ki ilk Ermeni kolonisi bu güçlü misyoner örgütünün yanında ve onun koruyucu kanadı altında oluşmuştur. Misyonerlerin yetiştirmesi Ermeni aydınlarının güdümüne giren Ermeni göçmenleri Amerika'daki Türk düşmanlığı propagandasının başlıca kaynaklarından biri olmuştur. Bkz. B. Şimşir, *Ermeni Meselesi*, s. 100, 101; Amerika'ya göç eden Ermenilerin sayısı ve yerleştikleri bölgeleri ayrıntılı inceleyen yeni bir çalışma için bkz. Bkz. A. Akter, *Ermeni Göçü*, s. 117-166.

Misyonerlerin faaliyetleri ve yoğun Ermeni göçü vesilesiyle Amerikalıların, Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilere duydukları ilgi, XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artmaya başlamıştır.

Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden ve Amerikan vatandaşlığına geçen Ermenilerin sayılarının artmasıyla, bunların Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ermenilerin durumuna dair söyledikleri ve yazdıkları Amerika'da daha çok ses getirmeye başlamıştır. Esasen, Amerika Birleşik Devletleri'ne Ermeni göçünün örgütlenmesinde ve hızlandırılmasında da Amerikan misyonerleri ve konsolosları büyük rol oynamışlardır.

1) Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermeni Faaliyetleri

Amerika Birleşik Devletleri'nde Osmanlı Devleti ve Türkler aleyhine Ermeni faaliyetleri 1880'li yılların sonlarından itibaren başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeniler, yardım toplamak, askeri eğitim almak ve silahlanmak, gösteri ve konferans düzenlemek, dernekler kurmak, Amerika Birleşik Devletleri makamlarına müracaat etmek gibi bir takım aktif faaliyetler içerisinde bulunuyorlardı. Ermenilerin yürüttükleri bağış kampanyası, girişimlerinin maddi yönünü oluşturuyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nde gerek Ermeniler ve gerekse Amerikalılar tarafından, Ermenileri desteklemek için kurulan birçok dernek kurulmuştu. Derneklerin temel amacı; Amerikan kamuoyunda Ermeniler lehine bir hava oluşturmak, Amerika ve Avrupa'yı Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale etmeye zorlamak ve bu vesile ile Amerika Birleşik Devletleri'ni olayların içine çekmek olmuştur.

Hınçak Komitesi'nin kurucularından ve teşkilatçılarından biri olan Nişan Garabedian 1890 yılında Amerika'ya gelmiş, yoğun çalışmalara başlayan Garabedian toplantılar ve paneller düzenlemiş, ateşli konuşmalar yapmıştır. Türkiye ve Türkleri karalamış, Boston, Worcester, Lowell, Lawrence gibi şehirlerde Hınçak Komitesi'nin şubelerini kurmuştur.

Dr. Sampad Kaprieliyan adındaki bir başka Ermeni ihtilalci aydını da 1891 yılında New York'ta *Haik* adlı bir Ermeni gazetesi çıkarmaya başlamıştır. *Haik* gazetesi, Ermenilerin yaşadıkları yerlerde komiteler kurulmasını

savunuyor, sürekli olarak Türkiye'yi karalıyor, Türkiye Ermenilerini isyana kışkırtıyordu. Bu gazete bir Ermeni Devleti kurabilmek için, kan dökmek, öldürmek ve ölmek gerektiğini üzerinde duruyordu.

Gerek Hınçak Komitesi, gerekse Haik gazetesi Amerika'da isyana hazırlanan Osmanlı asıllı göçmenleri hemen Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlığına geçmeye, ondan sonra da Türkiye'ye dönüp isyan hareketine katılmaya özendirmiştir⁶.

Amerika'da yaşayan Ömer bin Mustafa adlı bir Osmanlı vatandaşının gönderdiği mektupta Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Ermenilerin faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler vardı. Bu bilgilere göre; Harput, Muş ve Diyarbakır'dan Amerika'ya gelen bazı Ermeniler kiliselerde Türkler aleyhinde konuşmalar yapıyorlardı. Saray, paşa konakları ve askerî kışlaları hedef almak suretiyle Osmanlı ülkesinde bir ihtilal çıkarmak için silah satın alarak İstanbul'a gönderiyorlardı. tüfek demirlerini karyola şeklindeki sandıklarla, dinamitleri de gaz tenekeleriyle naklediyorlardı⁷.

Worcester'da yaşayan Ermeniler, Protestan telkinlerine karşı burada bir Ermeni kilisesi inşası için para toplayıp bir arsa satın almışlardı⁸ ve daha sonra buraya ilk Ermeni kilisesi kurulmuştu.

Osmanlı Devleti Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ermeni faaliyetlerini takip edebilmek için her yolu denemiştir. Bunlardan en dikkat çekicisi ise dedektif tutarak Ermeni faaliyetlerini izlemeye çalışmasıdır. O zamanın imkanları çerçevesinde bir dereceye kadar başarılı olduğu da söylenebilir. Daha sonra bir takım ekonomik sebeplerden dolayı bu işten vazgeçilmiştir.

Amerika'daki sefaret ve konsolosluklar sıkı çalışarak Ermeni komitecilerin faaliyetlerini takip ediyorlardı. Öncelikli olarak Boston Başşehbenderliği, Amerika'daki Hınçakistlerin faaliyetlerini takip edebilmek için dedektif tutmuş ve onların planlarını öğrenmek istemiştir⁹.

⁶ B. Şimşir, *Ermeni Meselesi*, s. 111-112.

⁷ BOA. HR. SYS, 2735/14.

⁸ BOA. HR. SYS, 2823/15.

⁹ BOA. HR. SYS, 2830/9

Worcester, Lynn ve Fresno gibi şehirlerde Osmanlı Devleti aleyhine çalışan Ermenilerin isim listeleri İstanbul'a bildiriliyordu¹⁰.

Worcester'daki Ermenilerin Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini izlemek üzere bir Amerikalı hafiyeye memuru görevlendirilmişti. Bu memur yaptığı araştırmalar sonucu; Ermenilerin sayılarının 1.000 civarında olduğunu, kiliselerde gizli toplantılar yaparak komite teşkil ettiklerini, aralarında Hınçakistler ve Ermeni Cemiyet-i Milliyesi kurma hazırlığında bulunanlar olmak üzere iki gruba ayrıldıklarını belirtmiş ve bu komitelerde yer alan kişilerin isim ve mesleklerini gösteren raporlar sunmuştu¹¹.

New York, Worcester, Boston, Providence ve Chicago gibi şehirlerde Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyet gösteren birçok cemiyet vardır. Bu cemiyetlerin bir kısmı Hınçak fırkasına, bir kısmı da uygun bir zamanda Osmanlı Hükümeti'ne karşı şiddet kullanma fikri taşıyan bir fırkaya mensuptur¹².

New York'ta bulunan Ermenilerin, Hınçakist, Tankaran, Haygaganutyun, Philarmenic, Hırımyan (Croises Armeniens) ve Gabrielian adlarıyla faaliyet gösteren 6 gizli cemiyetleri vardı. Bu cemiyetler Osmanlı Hükümeti'ne karşı tahriklerde bulunarak yardım topluyorlardı¹³. California'da yaşayan Ermeniler Osmanlı ülkesindeki Ermeniler için yardım topluyorlardı ve onlarda bir cemiyet kurmuşlardı¹⁴.

Haik gazetesinde yayınlanan bir yazıda New York'ta Ermeniler tarafından kurulan iki yeni örgütün Hınçak Komitesi ile birleşerek Osmanlı Hükümeti'ne karşı bir ihtilal hareketine kalkışacağı haberi yer almıştı¹⁵. Amerika Ermenilerinin düşünceleri, Merkezi Worcester yahut New York olmak üzere bir birlik oluşturmak, fesat faaliyetlerini oradan yönetmekti¹⁶.

¹⁰ BOA. HR. SYS, 2854/81.

¹¹ BOA. HR. SYS, 2855/19.

¹² BOA. İ. HUS, 1312 C. /109.

¹³ BOA. HR. SYS, 2853/63.

¹⁴ BOA. HR. SYS, 2853/79.

¹⁵ BOA. HR. SYS, 2739/5.

¹⁶ BOA. HR. SYS, 2854/81.

Amerika Birleşik Devletleri'nde Ermenilerin yaptığı en önemli faaliyetlerden biri de gösteri ve mitingler düzenlemeleriydi. Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Ermeniler, aleyhlerindeki birtakım gelişmelere tepki gösterebiliyorlar, seslerini Amerika Birleşik Devletleri kamuoyuna duyurabiliyorlardı. Aleyhlerinde sarfedilen bir söz toplanmaları, gösteri yapmaları, miting düzenlemeleri için bir sebep olabiliyordu. Bu sayede Amerika Birleşik Devletleri kamuoyunu uyanık tutup davalarını desteklemelerini sağlamak istiyorlardı.

Washington Sefareti, Amerika kanunları uyarınca yapılacak gösteri ve mitinglere engel olunamayacağını, bu sebeple Ermeniler tarafından Worcester'da düzenleneceği haber alınan mitingin de engellenmesinin mümkün olmadığını bildirmişti¹⁷.

New York ve Worcester Ermenileri, Londra'daki 3 Sason mültecisini Amerika'ya getirterek Amerika Hükümeti'ni lehlerinde hareket ettirmeye uğraşıyorlardı. Bu üç mültecinin gelmesinin Ermeni davasına bir medâr-ı muâvenet olacağı ümidindeydiler. Bu düşünceyi en fazla Seron, Shakalian, Derunyan ve Barakyan adlı Ermeniler seslendiriyorlardı.

Hınçakist ve Nasyonalist fırkalarına mensub Ermeniler haftada bir defa yaptıkları mitinglerde Fransa, Rusya ve İngiltere devletleri tarafından teklif edilen ıslâhâta karşı itirazda bulunup tam bağımsızlık talep ediyorlardı.

Rahib Philip Moxom, Rahib Frederick Greene ve Rahib Frank Vrooman gibi bir takım Ermeni sever tarafından Boston'da bir miting yapılmış, bunda bu Amerikalılar ile Gulesyan adlı Ermeni, Osmanlı Hükümeti'nin bir hükümet-i vahşiye olduğunu, Amerika Hükümeti'nin de Osmanlı Hıristiyanları'nın maruz kaldıkları mezalime karşı gevşeklik gösterdiğinden şikayetçi oluyorlardı.

Rahib Marshall, Holway, Mix, Gould ve Mosher adlı şahısların etkili çalışmalarına rağmen, Worcester'da umumî bir miting yapılamamış, fakat adı geçenler, olduğu rivayet edilen Ermeni mezâlimi hakkında konuşmalarını adı geçen şehirde bulunan bütün Protestan rahiblerine tavsiye etmeğe karar vermişlerdi.

¹⁷ BOA. HR. SYS, 2838/27.

Buradan da anlaşılacağı üzere Ermeni tahrikâtında en fazla ruhban sınıfının rolü vardı ve Ermeni Meselesi kamuoyu açısından bir dini mesele olarak algılanıyordu¹⁸.

California Ermenileri düzenledikleri toplantılarda Osmanlı Hükümeti aleyhinde konuşmalar yapıyorlardı. Ağustos sonlarına doğru Fresno'da birçok Ermeniler bir salonda toplanarak Osmanlı Hükümeti ve Padişah aleyhine konuşmalar yapmışlardır.

Bahsi geçen Ermeniler "Fresno Ermeni Vatanperverân Cemiyeti" adıyla bir cemiyet teşkil etmişler, New York Merkez Komitesi vasıtasıyla Osmanlı ülkesindeki Ermenilere yardım göndermeye ve bir takım suçlamalarla kamuoyunu heyecanlandırmaya çalışmışlardır.

Ayrıca birçok mektup ile hayli paraya sahip 4 Ermeniye Ermenilerle meskûn Anadolu vilayetlerine göndermişlerdir¹⁹.

İngiltere'de kurulan Ermenilere Yardım Komitesi'nin New York'ta da bir şubesi açılmış, bu komite Dr. Ayvazyan adlı bir Ermeni'den başka 7 Amerikalıdan oluşmuştur²⁰.

Osmanlı ülkesindeki Ermenileri destekleyen bazı Amerikalıların yardımlarıyla Ermeni çıkarlarını müdafaa etmek üzere Protestan papazlar tarafından Alliance Pro-Armenienne adlı yeni bir cemiyet kurmak için çalışmalar yapıldığı Washington Sefâreti'nden bildiriliyordu²¹.

Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren Ermenilerin yaptıkları en önemli işlerden biri de bağış toplamaktı. Türkiye'deki Ermenilere harcanan Amerikan parası, halktan toplanıyordu. Bu parayı toplayabilmek için Amerikan Protestan kilisesi seferber olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Amerikan kiliseleri, Türkiye Ermenilerine gönderilmek üzere Amerikan halkından para istiyordu. Türk ne kadar çok kötülenebilirse ve Ermeniler ne kadar zavallı ve masum gösterilirse toplanan para o ölçüde artıyordu.

¹⁸ BOA. HR. SYS, 2850/4.

¹⁹ BOA. HR. SYS, 2857/25.

²⁰ BOA. HR. SYS, 2850/33

²¹ BOA. Y. A. HUS, 347/75.

Toplanan paranın önemli bir bölümü ise Amerikan Protestan kilisesinin kasasına giriyordu. Amerikan Protestan kilisesi din duygularını ticari amaçla sömürüyordu. Amerika'da Türk düşmanlığı kampanyaları başlatılıyor, kampanyaya Amerikan kuruluşları ve Amerikan basını da katılıyordu. 1890'lardan sonra bu kampanyalar giderek artmıştı. Bu arada, yardım adı altında toplanan bu Amerikan dolarlarının bir bölümü, gizlice Hınçak ve Taşnak komitecilerine kaydırılıyordu. Bu paralarla komiteciler yeni silahlar alıp yeni kanlı eylemler düzenliyordu.

Amerika Birleşik Devletleri'nde toplanan paraların çoğu, genç Ermeni ihtilâlcilerini yetiştirmek, parti başkanları ve öğretmenlerin aylıklarını ödemek için sarfediliyordu. Bu paraların bir kısmı da ileride çıkacak muhtemel ihtiyaçtan karşılamak üzere elde tutuluyordu.

Güya muhtaç durumdaki Ermeniler için Boston, Chicago ve New York'ta yaptığı mitinglerde para toplayarak Osmanlı ülkesine gitmek niyetinde olan Kızılhaç Başkanı Miss Barton'ın faaliyetlerinin engellenmesi için teşebbüste bulunulması gerektiğini Washington Büyükelçiliği Hariciye Nezareti'ne bildiriyordu²².

2) Misyoner Faaliyetlerinin Ermeni Meselesine Etkisi

Misyonerlerin, Osmanlı Devleti'nin Ermenilere yönelik uygulamalarına karşı ortaya koydukları tepkiler, 1890 başına kadar tamamen duygusal nedenlerden kaynaklanmıştır. Uzun yıllardır yürüttükleri ısrarlı çabalar sayesinde Ermenilerle kurdukları yakınlık, onları bu halkın adeta koruyucuları

²² BOA. HR. SYS, 2834/26.

²² Misyoner Faaliyetleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Uygur Kocabaşoğlu, *Kendi Belgeleriyle Anadolu'daki Amerika, 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'daki Misyoner Okulları*, İstanbul 1989; Şamil Mutlu, *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*, İstanbul 2005; Amerikan basınına yolladıkları mektuplarla, Ermenilerin içinde buldukları durumu halka anlatmaya çalışan misyonerler, yazılarında Ermeni sorununun Osmanlı Devleti'nin tutumu dolayısıyla ortaya çıktığını, Babilî'nin altına imza koyduğu Berlin Antlaşması'nın, Ermenileri, Kürtler ve Çerkezlere karşı korumayı taahhüt ettiği 61. ve tüm Osmanlı tebaasının dinlerinin gereklerini özgürce yerine getirmesini kabul ettiği 62. maddelerini ihlal ettiğini savunuyorlardı. Berlin Antlaşması'nın uluslararası bir metin olduğunu vurgulayan misyonerler, diğer imzacı devletlerin Babilî'nin bu uygulamalarını engellemek zorunda olduklarının da altını çiziyorlardı. Bkz. Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 308.

haline getirmişti. Amerikan okullarının çoğunda öğretim kadrosu Ermenilerden oluşuyor. Protestan kiliselerinde, misyonerler tarafından mezhepleri değiştirilmiş Ermeni rahipler görev yapıyordu. Üstelik, Ermenilere milliyetçi fikirler aşıl原因 ve onları Osmanlı yönetimine karşı başkaldırıya çağırınların çoğu da, ya Amerikan okullarının mezunları ya da Amerika'ya giderek orada tabiiyet değiştirmiş kişilerdi. Bu yüzden misyonerlerle yakın ilişki içindeydiler.

1890'lı yıllarda misyonerlerin açtığı okulların bazılarının Osmanlı Devleti tarafından engellenmesi, bazı Ermeni öğretmen ve rahiplerin tutuklanması ve Ermenilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etmelerinin önüne çeşitli engeller çıkarılması, Amerikalı misyonerler tarafından, yarım asırlık emeklerinin yok olduğu şeklinde yorumlandı. Misyonerler, isyan yanlısı Ermenileri yatıştırarak, Babiâli'nin müdahalelerini yumuşatmak ve böylece dini faaliyetlerine eskisi gibi devam etmek yerine, Bulgaristan'da yaptıklarının bir benzerini bu bölgede gerçekleştirebilmek için çalışmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nde bulunma gerekçelerini bir kenara bırakarak, Ermeni ulusal davasının başarıya ulaşabilmesi için gerekli uluslararası desteği sağlama görevini üstlendiler.

Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan misyonerler, mitingler düzenleyerek Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti ve kamuoyunu Osmanlı Devletine müdahale yönünde etkilemeye çalışıyorlardı.

Çeşitli dergilerde yayınladıkları makalelerle, Türklerin barbarlığından ve zulmünden bahsediyorlar, Anadolu'da Ermenilerin Türklerin zulmüne uğradıklarını iddia ediyorlar, Ermenilerin mazlumiyetini ve perişan halini gündeme getiriyorlar, Hıristiyanların kurtarılması için de büyük devletlerin yardımlarını talep ediyorlardı.

Ermeni davasına açıktan açığa destek veren Amerikalı din adamları, kiliselerde ihtilali tahrik edici konuşmalar yapıyorlar ve dini politikaya alet etmiş oluyorlardı. Anadolu'da meydana gelen karışıklıkların manevi dinamiklerini oluşturuyordu. Ruhbanın din adamına yakışmayan bu faaliyetleri karışıklıklarla beraber su yüzüne çıkıyordu.

Worcester'da Rahip Harbion Chichian tarafından ruhanî bir cemiyet şeklinde kurulan Hınçak Cemiyeti Ecnebi Misyonerleri Cemiyeti'nden nakdi

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ERMENİ MESELESİ

yardım alıyordu²³. Bu durumun anlaşılması üzerine Amerika misyonerleri Worcester'da bir toplantı düzenleyerek, Hınçak Cemiyeti üyelerine hiçbir şekilde nakdî yardımda bulunmayacaklarını ifade etti. Çitciyan başta olmak üzere toplantıya katılan Ermeni ruhanî meclisi, ihtilal fikirlerinden vazgeçmediklerini ve Çitciyan'ın Osmanlı ülkesinde Ermeniler aleyhindeki faaliyetleri haber vermeyi sürdürmesine taraftar olduklarını belirtmişlerdi²⁴.

Bazı Protestan rahipler tarafından Washington'da bir Ermeni cemiyeti kurulmuştu. Washington sefiri Mavroyeni Bey, Amerika Dışişleri bakanına Ermeniler Anadolu'da huzur ve asayiş yeniden ihlâl ederlerse sorumluluğun büyük kısmının bazı Amerikalılara ait olacağını bildirdi²⁵.

Yine Mavroyeni Bey, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na, Ermeni fesatçıların Amerika'daki yandaşlarıyla posta yerine Amerikalı misyonerler vasıtasıyla haberleştiklerini, Ermeni Misyonerler Cemiyeti'nin Osmanlı Hükümeti aleyhindeki tavırlarının açık olduğunu bildirerek misyonerlerin gizli ya da açık yollarla Ermenilerle işbirliği içerisinde olmamaları gerektiğine dair bir takrir vermişti²⁶.

Amerika'daki bazı dinî cemiyetler Ermenileri müdafaa konusunda aşırı çaba gösteriyorlardı. Mitinglerde Osmanlı Devleti aleyhinde en fazla konuşmayı Protestan rahipler yapıyordu. Mavroyeni Bey durumu bütün açıklığıyla olduğu gibi İstanbul'a bildiriliyordu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Protestan rahiplerinin Osmanlı ülkesinde mazhar oldukları himayeye ve açtıkları okullarda serbestçe eğitim vermelerine rağmen Sason Olayı'na dinî mahiyet kazandırma çabaları konusunda Amerika Elçiliği'nin dikkatini çekiyordu²⁷.

Amerika'daki Protestan Ermeniler, Worcester'da düzenledikleri mitingde Osmanlı ülkesinde bir ihtilal çıkararak Hıristiyan milletlerin dikkatini Ermeniler üzerine çekme kararı aldıklarını açıklıyorlardı. Bunun üzerine Washington nezdinde girişimde bulunulması Büyükelçi'den isteniyordu²⁸.

²³ BOA. HR. SYS, 2852/29.

²⁴ BOA. HR. SYS, 2830/1.

²⁵ BOA. HR. SYS, 2855/29.

²⁶ BOA. HR. SYS, 2854/12.

²⁷ BOA. BEO. AYN. d, 1636/s. 425; Y. A. HUS, 321/68.

²⁸ BOA. Y. A. HUS, 331/82.

Amerika Congregational Kiliseleri Umum Meclisi ile Minneapolis'te toplanan Piskopos Meclisi aldıkları kararlarla Osmanlı Hükümeti'nin şiddetle protesto ediyorlar ve Ermenilere destek amacıyla yardım toplanmasının gerekli görüldüğünü açıklıyorlardı²⁹. Baltimor ve Boston'da Gordon ve Barrows gibi rahipler, Harvard ve Tufts öğretmenleri yaptıkları konuşmalarda Amerikalıları Sason Ermenileri için para yardımı yapmaya davet ediyorlardı³⁰.

New York Ermenilerince düzenlenen bir mitingde Protestan muallim ve rahipler tarafından Osmanlı Hükümeti aleyhinde konuşmalar yapılmış, Ermenilere destek verilmiş, başta Amerika olmak üzere Hıristiyan hükümetlerin Ermeniler lehinde Osmanlı Hükümeti'ne müdahaleye ikna edilmeleri kararlaştırılmıştı. Boston Amerika İlane Komitesi tarafından düzenlenen mitingde de Sason Olayları dolayısıyla bütün Hıristiyan dünyasının ayağa kalkması gerektiğinin ifade edilmişti³¹.

Amerikan misyonerlerinin Osmanlı ülkesinde yaşayan Ermenilerin zaruret ve sefalet içinde olduğunu bildirmesi sebebiyle başta New York Ticaret Odası olmak üzere Brooklyn'deki Congregational Kilisesi üyeleri tarafından toplanan yardımın nakli için Amerika Hükümeti'nden gemi talebinde bulunulmuştu³².

Amerikalı misyonerler Türkçe ve Ermenice bilmedikleri için bizzat siyasi teşebbüste bulunmuyorlardı. Ancak Protestanlığı yaymak için açtıkları mekteplerde özellikle malî durumu yetersiz yetenekli Ermeni çocuklarını eğiterek köylere vaiz olarak göndermeleri sebebiyle Osmanlı tebaası içerisinde kargaşa çıkmasını sağlıyorlardı³³.

İstanbul Amerika elçisi siyasi teşebbüste bulunan Protestan misyonerlerin görevden uzaklaştırılacaklarına ilişkin bir açıklama yapmıştı ama bu yetersizdi³⁴.

²⁹ BOA. HR. SYS, 2850/80.

³⁰ BOA. HR. SYS, 2834/9.

³¹ BOA. HR. SYS, 2858/8.

³² BOA. Y. A. HUS, 344/16.

³³ BOA. Y. PRK. UM, 29/58.

³⁴ BOA. Y. PRK. UM, 29/58.

Amerikan misyonerleri Gregoryen Ermenileri Protestan mezhebine sokmak amacıyla yoğun çaba gösteriyorlardı³⁵. Kayseri'de ise, Talas'ta bulunan Protestan misyonerler Develi kazası köylerine gitme talebinde bulunmuşlar, bu köylerde Protestan mezhebine bağlı Ermeni vaizler bulunduğu ve misyonerlerin asıl maksatlarının köyü Protestan mezhebine teşvik ve gizlice yardım dağıtmak olduğundan dolayı bu talepleri reddedilmişti³⁶.

Amerika Birleşik Devletleri misyonerleri, çeşitli vilayetlerde fesatçıları destekleyici faaliyetlerde bulunuyorlar, gönderdikleri yalan ve abartılı mektuplarla da Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkler aleyhine kamuoyu oluşturmaya çalışıyorlar ve bunda da başarılı oluyorlardı.

Amerikalı misyoner George Knapp Ermenilerin Bitlis'te çıkardığı olaylarda rolü bulunduğu için tutuklanmıştı. Bitlis İdare Meclisi ile mahkeme üyeliğinde görevli Ermenilere Erzurum Ermenileri'ni örnek göstererek istifa tavsiyesinde bulunduğu, bazı Ermenilere para vererek camilere baskınlar düzenleyip ahaliyi ihtilal için kışkırttığı ileri sürülen bu misyonerin, Osmanlı Hükümeti ile Amerika arasında imzalanan anlaşmanın 4. maddesinin yorumunda iki ülke arasında çıkan anlaşmazlık sebebiyle Osmanlı ülkesinden sınırışı edilmesinin en doğru yol olacağını İstişare Odası tarafından bildiriliyordu³⁷.

George Knapp hakkında verilecek karar için tahkikat sonucu bekleniyordu. Amerika Büyükelçiliği Bitlis'te karışıklık çıkardığı için Diyarbakır'a oradan da Halep'e gönderilen Misyoner George Knapp'a yapılan uygulamayı protesto ederek kendisinin konsolosluk görevlilerine teslimini istemiştir³⁸. Amerika Elçiliği'nin ısrarı üzerine adı geçen misyonerin yargılanmak üzere zabıta eşliğinde İstanbul'a gönderilmesine karar verilmişti.

Antep'teki Amerika Mektebi'nin Müdürü Fuller ile Doktoru Shepard ve arkadaşlarının ele geçirilen mektuplarının muhtevassından Ermenileri fesada teşvik ettiklerinin anlaşılması üzerine bunların konsolosluk aracılığıyla

³⁵ BOA. HR. SYS, 2860/51.

³⁶ BOA. A. MKT. MHM, 618/43.

³⁷ BOA. A. MKT. MHM, 694/3; A.MKT. MHM, 694/2.

³⁸ BOA. A. MKT. MHM, 694/7.

mahkemeye çağrılarak yargılanmaları hususunda Hariciye Nezâreti'nden görüş sorulmuştur³⁹.

Osmanlı Hükümeti; ülkesinde bulunan misyonerlerin gizli ve açık olarak Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ne gönderdikleri birtakım raporların yabancıların düşmanlığını doğuran başlıca sebep olduğunu görmüş, bu gibi hareketlere engel olmak amacıyla bazı tedbirler almak zorunda kalmıştır. Osmanlı Hükümeti; bu tür faaliyette buldukları ortaya çıkan misyonerlerin yurt dışına çıkarılmasını ve dışardakilerin de yurda girmesini engellemeye çalışmıştır.

Bu arada misyoner faaliyetlerinden rahatsız olan Gregoryen Ermenilerde vardı ve bunlar şikayetlerini bir dilekçe ile resmi makamlara bildirmişlerdi. Harput ahalisinden Zalimyan Kasbar ve Kigork ile 57 arkadaşı tarafından Mâbeyn-i Hümâyûn ve Ermeni Patrikhanesi'ne gönderilen telgraflarda, Ermenileri tahrik edenlerin Amerika misyonerleri olduğu bildirilerek, bölgelerinde ikametini istemediklerini ve şehirlerinde bulunan Amerikan Mektebi'nin kaldırılması istediklerini bildiriyorlardı⁴⁰. Harput'taki Ermeni tüccarlar tarafından gönderilen şikâyet telgrafı üzerine Amerika Dışişleri Bakanlığı'nın, Amerikan okulu ile ilgili tahkikat yaptıracağını bildirmişti⁴¹.

Herhalde bu şikayette Amerikalı misyonerlerin Osmanlı memurlarının gözetim ve denetimi haricinde yardım dağıtmaları sonucunda Harput'ta yaşayan Gregoryen Ermenilerden 15 kişinin Protestan mezhebine geçmesinin de rolü olmuştur⁴².

Bu gibi şikayetlerin artması sonucu yabancı okullar konusu Maarif Nezâreti'ne havale edilerek bunların resmî ruhsat altına alınmasına çalışılmıştır. Ancak Bâbîâli ile büyükelçilikler arasındaki görüşmeler bir netice vermediğinden; mahalli hükümetlerce yapılacak araştırma neticesinde okulların zararlı faaliyetlerde buldukları tespit edildiği takdirde velilerin çocuklarını

³⁹ BOA. HR. SYS, 2889/65.

⁴⁰ BOA. HR. SYS, 2812/2; A. MKT. MHM, 657/45.

⁴¹ BOA. A. MKT. MHM, 702/19.

⁴² BOA. HR. SYS, 2834/61.

olarak kendi millet mekteplerine göndermelerinin tavsiye edilmesi düşünülmüştü⁴³.

Van'da Protestan misyonerlerin faaliyetleri sonucunda, Katolik Ermenilerden Protestanlığa geçenlerin sayısında artış görülmüştü. Misyonerler vilayetteki Ermeniler üzerinde nüfuzlarını artırmışlardı⁴⁴. Osmanlı Devleti aleyhinde yayınlarda bulunan Miss Kimball'ın uyarılması gerektiği Van Vilayeti'ne bildirilmişti⁴⁵.

Amerikan misyonerleri İngilizler tarafından toplanan yardımı Bitlis'te gizlice dağıtmaya başlamışlardı⁴⁶. Amerikan misyonerleri Anadolu Ermenileri için toplanan yardımları Osmanlı memurlarının gözetimi dışında dağıtıyorlardı ve bunu gazetelerde ilan etmişlerdi⁴⁷.

Bu arada Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçiliği yardım faaliyetleri ile ilgili olarak sık sık müdahale ediyordu. Harput'ta meydana gelen karışıklıkta fakir kalan Osmanlı tebaasına yardım için Miss Clara Barton vasıtasıyla Amerika'dan gönderilen yardımlarla satın alınan koyunlara vergi için zaptiye tarafından el konulduğunu iddia etmiş, bunun üzerine yapılan tahkikatta böyle bir şey olmadığı anlaşılmıştı. Amerika Elçiliği bundan ötürü Hariciye Nezâreti'ne bir düzeltme yazısı göndermişti⁴⁸.

3) Ermeni Meselesinin Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı Devleti Arasındaki Siyasi İlişkilere Yansıması

Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti 1893 yılından itibaren, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yaşanan olaylarda Amerikan vatandaşlarının ve mallarının zarar gördüğü iddiasıyla Osmanlı Devleti'ne karşı daha müdahaleci bir tavır takınmıştır. Özellikle Merzifon merkezli olarak meydana gelen olaylarda Merzifon Amerikan Koleji'nin öğretmenlerinden Tomayan ve Kayayan'ın isyancıları kışkırttıkları iddiasıyla tutuklanması, daha sonra

⁴³ BOA. A. MKT. MHM, 702/19.

⁴⁴ BOA. Y. A. HUS, 343/58.

⁴⁵ BOA. HR. SYS, 2889/82.

⁴⁶ BOA. A. MKT. MHM, 694/5.

⁴⁷ BOA. A. MKT. MHM, 688/10.

⁴⁸ BOA. A. MKT. MHM, 689/9.

meydana gelen olaylarda okulun tahrip olması, olayların hızlı bir biçimde civar illere yayılması ve bundan sonra Amerika Birleşik Devletleri tabiiyetine geçmiş Ermenilerin de bulunduğu 500 kişinin tutuklanması Türk-Amerikan ilişkilerini gerginleştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri, tahrip edilen binaların acilen tamir edilmesi ve zarar görenlere tazminat ödenmesi için Osmanlı Devleti'ne baskı yapmış, bölgeye özel bir görevli göndererek, uğranılan zararı resmi bir raporla tespit etmesini istemiştir. Amerika Birleşik Devletleri Elçiliği Kâtibi Harrie R. Newberry, Sivas Konsolosu Jewett'i bölgeye göndermiştir⁴⁹.

Bu arada İstanbul Amerika elçisi Merzifon'daki Protestan Mektebi'nde Merzifon olaylarından dolayı Amerika konsolosunun da iştirakiyle yerel hükümet tarafından yapılacak bir aramaya engel çıkarmayacağını belirtmiş, hatta Amerika uyruklu kişilerin bu olaylarda suçlu oldukları adil bir biçimde ortaya konulduğu takdirde bunların Osmanlı ülkesinden uzaklaştırılmalarının bile mümkün olduğunu Sadriazam'a ifade etmiştir.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti, arama için Adliye Nezâreti ile Sivas Valiliği'ne gerekli tebligatı yapmış, Hariciye Nezâreti'nden de Amerika Elçiliği'nin bu hususta konsolosa talimat göndermesinin sağlanmasını istemiştir⁵⁰.

Merzifon'da Protestan okulunun Sivas Amerikan konsolosu ile müştereken Osmanlı hükümeti memurları tarafından araştırılması konusunda Amerika sefaretinin muvafakati sağlandığı halde ve Sivas Amerikan konsolosuna telgrafla emir verildiği halde bir türlü arama yapılması için uzlaşmamıştır. Sivas konsolosu, Protestan okulu müdürü Herrick ile beraber 17 Mart 1893'te Merzifon'dan İstanbul'a hareket etmiştir. Sefarette kararlaştırılmış olan arama izni konusunda konsolosun okul müdürünü de yanına alarak ve verilen emirlere muhalefet ederek Merzifon'dan ayrılması büyük bir cüretkarlık olarak değerlendirilmiş ve bu konuda Amerika sefirinden açıklama talep edilmiştir⁵¹.

⁴⁹ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 309, 310.

⁵⁰ BOA. BEO. AYN. d, 1632/s. 415.

⁵¹ Nuran Koltuk, "Tomayan Karabet'in Faaliyetleri", *Ermeni Araştırmaları 2. Türkiye Kongresi Bildirileri*, Ankara 2007, I, s. 194.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ERMENİ MESELESİ

Merzifon'a gelen Sivas Amerika konsolosu misafir olduğu Protestan Mektebi'ndeki okulun çan kulesine bayrak çektiydi. Bu husus Amerika Elçiliği'ne iletilmiş, elçilikten verilen cevapta ise konsolosun bir Ermeni evinde kalmaktansa Protestan Mektebi'nde kalmayı tercih etmesinin normal olduğu bildirilmiş ve durumun Sivas Vilayeti tarafından yanlış yorumlandığı ileri sürülmüştü⁵². Merzifon Amerikan Mektebi'nde çıkan yangınla ilgili tahkikatta okul marangozunun sorgulanması Amerika konsolosu ile Elçilik Kâtibi Newberry tarafından engellenmiş, ayrıca Newberry rüşvet suçundan tutuklu Agop adlı bir şahsı da salıvermişti⁵³.

Nisan ayının ilk günlerinde Amerika Sefareti Katibi Mösyö Newberry bazı incelemelerde bulunmak üzere Merzifon'a gelmiştir. Yaptığı incelemeler ve mahallî memurlarla yaptığı görüşmeler sonucunda Mösyö Newberry Kayayan ve Tomayan'ın fesat hareketlerine karışıklarına kanaat getirerek her ikisinin de kayıtlarını okuldan sildirmiştir. Ayrıca bu bölgede Ermeni ihtilalcilerinden oluşan bir komitenin varlığını da tespit etmiştir. Ancak Merzifon'da yanmış olan binanın yanma sebebinin anlaşılması için Osmanlı hükümetinin sorgulamak istediği okul marangozunun konsolos tarafından hükümete teslim edilmediği Newberry'e söylendiğinde aşırı bir tepki vererek durumu protesto edeceğini söylemiştir.⁵⁴

Newberry incelemeleri sonucu hazırladığı raporda, Amerikan Koleji'nin bir bölümünün yakıldığını ve toplam 500 liralık hasarın olduğunu belirtti. Osmanlı Devleti bu zararı ödemeyi kabul etti ve 27 Nisan'da Amerika Birleşik Devletleri Elçisi'ne 500 lira ödeme yaptı. Bunun yanında, tahrip edilen bölümün tekrar inşa edilebilmesi için gerekli olan izni de verdi⁵⁵.

Osmanlı Devleti'yle Amerika Birleşik Devletleri ilişkileri 1894-1895'li yıllardan itibaren yeniden gerginleşti. Özellikle Sason'daki Ermeni isyanı ve 1895 yılında Anadolu'nun bir çok vilayetinde başlayan Ermeni isyanları

⁵² BOA. A. MKT. MHM, 733/1.

⁵³ BOA. Y. PRK. UM, 26/79; Amerika'nın Sivas Konsolos vekilinin konsolosa ve misyoner Perry'nin de Herrick'e yazdığı mektuplarda Tomayan'ın, Kalustyan, Merzifon olayları ve bazı cinayetlerle ilişkisi bulunduğu belirtiliyordu. BOA. A. MKT. MHM, 733/10.

⁵⁴ BOA. Y. PRK. UM 26/79, Y.A.HUS 272/128.

⁵⁵ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 311; BOA. Y. A. HUS, 289/49.

sırasında, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşlarının zarar gördüğü, binalarının tahrip edildiği gibi iddialar iki ülke arasındaki münasebetleri derinden sarstı.

1895 başından itibaren Amerikan misyonerleri, baskı altında olduklarına ilişkin haberleri Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne ve basınına yolladılar. Bitlis'teki Amerikan misyonerleri Amerika Birleşik Devletleri Elçisi Terrell'e hayatlarının tehlikede olduğunu bildirdiler.

Bunun ardından Mart ortasında, Beyrut'taki Amerika Birleşik Devletleri Konsolosu Gibson, Maraş, Haçin, Ayıntab ve Urfa'da Amerikalılara yönelik saldırılar olduğunu, saldırılar sırasında bazı Amerikan vatandaşlarının öldürüldüğünü, Osmanlı makamlarının Ayıntab'daki Amerika Birleşik Devletleri konsüler görevlisi Poche'ye karşı sert bir tutum içine girdiklerini bildirdi. Gibson, bölgede zarar gören Amerikan vatandaşlarının korunması için Amerikan savaş gemilerinin Osmanlı limanlarına gönderilmesini de istedi⁵⁶.

Washington, Nisan başında, *Marblehead* ve *San Fransisco* savaş gemilerinin İzmir, Adana, İskenderun ve Beyrut limanlarına gönderdi. Kasım 1895'te çıkan olaylar sırasında Harput ve Maraş'taki Amerikan okullarıyla, Amerikan misyonerlerinin evleri de zarar görmüştü. Amerikalılar söz konusu zararın bölgede yaşayan Kürtler tarafından verilmiş olduğunu, Osmanlı askerlerinin de olanlara seyirci kaldığını savunuyorlardı⁵⁷.

Terrell, 27 Kasım 1895 tarihli yazısında; Harput ve Maraş'ta misyonerlere ait binaların askerlerin gözü önünde yakıldığını, yakılan binaların yeniden yapılması için izin verilmesini ve hasarların tazmininin birkaç güne kadar isteneceğini bildirmişti⁵⁸. Ayrıca Terrell Washington'a telgraf çekerek, Babıâli'nin tazminatı ödemesinin sağlanması için Osmanlı limanlarına savaş gemileri gönderilmesini de önerdi⁵⁹.

Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ise 3 Aralık'ta verdiği cevapta; bu binaların şehirlerdeki isyancı Ermeniler tarafından yakıldığını ve Mamuretülaziz bölgesinde çıkan karışıklıklar sırasında, askeri birliklerin Amerika Birleşik

⁵⁶ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 320.

⁵⁷ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 325.

⁵⁸ *Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (OBE)* (Katalog), 38, İstanbul 1993, belge no: 61.

⁵⁹ Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 325.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ERMENİ MESELESİ

Devletleri vatandaşlarının korunmaları için çaba gösterdiklerini ve bu korumanın devam ettiğini bildirmiştir⁶⁰.

Terrell 4 Aralık'ta, Maraş'taki binaların askerlerce yağmalandığını, manastırın Müslümanlarca yakıldığını ve binaların korunması için asker gönderilmediğini tekrarlar⁶¹, Halep Valisi, karışıklığın çıktığı gün askerlerin iyi koruma yapması nedeniyle, misyonerlerin Ferit Paşa'ya teşekkür mektubu yazdıklarını ifade ediyor ve Terrell'in ifadelerini çürütüyordu⁶².

Amerikan mallarının ve Hıristiyanlar'ın zarar gördüğüne ilişkin haberler çok kısa sürede Amerika Birleşik Devletleri'ne ulaştırıldı. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu 4 Aralık 1895'te aşağıdaki kararı aldı: "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, kendisine veya Dışişleri Bakanına ulaşan ve kamu yararı bakımından açıklanmasında sakınca görmediği, Türkiye'deki [Osmanlı Devleti] tüm Amerikan vatandaşlarının can ve mallarına yönelik eylemlere ve Türk Hükümeti'nin Ermeni tebaasına uygulanan her türlü baskı ve mezalime ilişkin tüm bilgileri Senato'ya aktaracaktır. Ayrıca Başkan, Türkiye'deki [Osmanlı Devleti'ndeki] Amerikan konsoloslarının görevlerini ifa edip edemediklerine, eğer rahat çalışmıyorlarsa bunun nedenlerine ilişkin bilgileri de Senato'ya iletacaktır".

Kararın alınmasından sonra Başkan Cleveland Senato'ya, olayların gelişimini anlatan uzun bir rapor sundu. Raporun Senato'ya ulaşmasından sonra, Osmanlı Devleti'ne baskı yapılması yönündeki görüşler ağırlık kazandı. Florida Senatörü Wilkinson Call, Aralık sonunda Kongre'nin her iki kanadına birden bir karar tasarısı sundu. Tasarıya göre, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti Osmanlı Devleti'nin Ermenilere karşı yürüttüğü politikaları ortadan kaldırmak ve sorunun çözülmesini sağlamak için, önce Babiâli ile müzakere yollarını deneyecek, bu sonuç vermezse kuvvet kullanacaktı.

Senato Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Shelby M. Cullom, Call'un tasarısını yumuşatarak, 22 Ocak 1896'da Komite'de konuyla ilgili bir karar tasarısının oluşturulmasını ve Kongre'ye sunulmasını sağladı. Cullom tasarısı, 24 ve 27

⁶⁰ OBE, c. 38, belge no: 66.

⁶¹ OBE, c.38, belge no: 109.

⁶² OBE, c.38, belge no: 156.

Ocak 1896'da Senato ve Temsilciler Meclisi'nde görüşüldü. Tasarı Cullom'un önerdiği biçimiyle kabul edildi.

Öte yandan, Babıâli'nin Harput ve Maraş'taki zararlar nedeniyle tazminat ödemeye yanaşmaması, 1896 yazında Ermeni ihtilalcisi oldukları öne sürülen bazı Amerikan vatandaşı Ermenilerin Osmanlı makamları tarafından tutuklanması ilişkileri gerginleştirdi. 1896 sonbaharından itibaren Amerika Birleşik Devletleri, tazminat konusunu tekrar gündeme getirmeye başladı. Bunun üzerine 1901'e kadar sürecek zorlu bir pazarlık dönemine girildi. Amerika Birleşik Devletleri tarafının tazminat ödenmesi için bastırdığı, Babıâli'nin ise çeşitli bahaneler öne sürerek ödeme yapmaya yanaşmadığı bu süreç, zaman zaman yeni gerginliklerin doğmasına da sahne oldu. Nihayet, tazminatın ödenmemesi halinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin kuvvet kullanmaya kararlı olduğunu anlayan Osmanlı Devleti sorunu biraz daha sürüncemede bıraktıktan sonra Haziran 1901'de 19.000 sterlin miktarındaki bir tutarı Amerika Birleşik Devletleri Elçisi'ne ödedi⁶³.

Sonuç

Özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmeye başlayan Ermeniler diaspora Ermenilerinin temellerini oluşturmuşlardır. Amerika'ya yerleşen bu Ermeniler, planlı ve programlı olarak belli bir hedef için hareket etmişler, Amerika Birleşik Devletleri nezdindeki girişimlerde bulunmuşlar, Amerikan kamuoyunun ileri gelenleriyle görüşmeler yapmışlar, yardım komiteleri kurmuşlar, toplantı ve mitingler düzenlenmişler, Amerikan kamuoyunu etkileri altına almışlardır. Bunda ise en büyük yardımcıları misyonerler olmuştur. Gerek Osmanlı Devleti sınırları içinde gerek se Amerika'da adeta Ermenilerin hamisi gibi hareket etmişler, Türk-Ermeni ilişkilerini adeta bir din savaşı haline dönüştürmüşler, Amerikan kamuoyunun Türkler aleyhine dönmesinde verdikleri yalan yanlış bilgilerle büyük rol oynamışlardır.

Amerikan kamuoyunun etkisi altında kalan Amerikalı devlet görevlileri de Türkler aleyhine kararlar almışlar, Osmanlı Devleti üzerinde adeta bir baskı

⁶³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ç. Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin*, s. 325-335.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ VE ERMENİ MESELESİ

uygulamışlar, zaman zaman istediklerini yaptırabilmek için savaş gemilerini bir tehdit unsuru olarak Osmanlı karasularına göndermişlerdir.

Abstract

UNITED STATES OF AMERICA AND THE ARMENIAN QUESTION (1890-1900)

Armenians, backed by the missionaries and churches, were organized in America as in Anatolia and carried out political activities against the Ottoman state. The Armenian revolutionary committees like Hinchak and Tashnak in Tbilisi and Geneva, established branches in New York and Boston in a short period. Number of the Armenian associations were organizing remarkable activities in order to gain supporters and sympathy was increasing day by day in those days. There were declarations supporting Armenians, released by the American churches in various times.

Activities of associations and organizations together with church leaders that were sympathizers of the Armenians were not limited to declarations. They campaigned to collect funds for the Armenians as well. role of the protestant missionaries could not be ignored in this process. As a matter of fact, the protestant missionaries, who were engaged in building an ethnic and political identity for the Armenians after the 1820s, voluntarily participated to the Armenian cause, as well, without complete consent of their headquarters. Due to the public sympathy for Armenians that supported by the protestant missionaries, the revolutionary committees and parties reached into remarkable financial opportunities.

Keywords: United States of America, Armenian Question, Anatolia, Armenian revolutionary committees, American churches, protestant missionaries

